

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YÜKSEK MAKAMINA

HİLMİ ZİYA ÜLKEN

Memleketimiz içtimai meselelerinin etraflı olarak ele alınabilmesi ve milli kültür malzemesinin toplanması için yüksek Bakanlığımıza bağlı bir içtimai araştırmalar Bürosu veya Enstitüsünün kurulmasına büyük ve âcil bir ihtiyaç olduğu kanaatle, bu husustaki düşüncelerimin arzına cesaret ediyorum.

Batı milletleri içerisinde kendi memleketlerine ait ilmi araştırmalara dayanmadan yalnız reform hareketine kalkmak değil, gündelik hayatı idare edenler bile kalmamıştır. Amerika'da Hoover Ticaret Bakanı olduğu sırada bu tarzla içtimai araştırmaları geniş bir Enstitü haline koymıya teşebbüs etmişti. Onun gayretile kurulmuş olan The President' Research Committee on Social Trends'in bir çalışma plânı vardı. Bu zengin araştırma şebekesi Hoover tarafından W. C. Mitchell Ch. E. Merriam, S. M. Harison A. Hamilton, W F. Ogburn, H. W. Odum, E. F. Hunt'un idare ettikleri bir uzmanlar komitesine verilmişti. Bu komisyonun amacı yalnız Amerika içtimai hayatının türlü manzaralarını tetkik etmek değil, aynı zamanda değişme şartları ve temayüllerini araştırmak idi. Recent Social Trends'in U. S. A. adı buradan geliyordu.

Amerikan sosyoloji Cemiyetinin teşebbüsü yardımıyla Birleşik Amerika'da köy sosyolojisine ait araştırmalar büyük bir gelişme kazandı. 1916'daki ikinci kongresinde bu cemiyet, biri Communauté tipine, diğeri köy sosyolojisine ait olmak üzere başlıca iki zümreye ayrıldı. O zamandan beri resmi makamların yardımları ve sosyoloğların iş birliği ile köy sosyolojisi araştırmaları gittikçe genişlemektedir.

Aynı tarihlerde (1910 - 1914) Almanya'da bir çok içtimai reform ve terbiye hareketlerine bu tarzda sosyolojik anket ve araştırmalar rehberlik ediyordu. İktisadi, sıhhi, pedagojik bir çok teşebbüslerde bu muntazam ve devamlı sosyolojik anketlerin neticelerine dayanmak gelenek haline gelmişti.

Fransa'da "Science Sociale, cereyanının araştırmaları Devlet yardımı ile zenginleştirilmiş ve benimsenmiş olmadığı için diğer memleketlerdeki feyizli neticeleri veremedi. Halbuki içtimai meselenin yalnız bu tarzda araştırmalara dayanarak tetkik edilebileceği fikri ilk defa 1830 civarında Le Play tarafından

Fransa'da ileri sürülmüş ve bu zatin şahsî araştırmaları ve metoda ait eserlerinden sonra H. de Tourville, Ed. Demolins, P. de Reussuers, Ph. Champault, Léon Gérin, J. Wilbois, L. Tauxiers, J. Durieu, R. Pinot, P. Roux, Paul Descamps gibi her biri Fransa'dan başka Avrupa ve diğer kıt'alardaki milli bünyeleri tetkik etmiş olan âlimler yetişmiştir. Bugün onların araştırmalarına Fransa'da devam edildiği gibi Fransa dışında Belçika, İsviçre, Rumanya, İtalya gibi batı milletlerinde aynı metodu kullanan kuvvetli sosyoloji Enstitüleri ve Büroları kurulmuştur.. Bizzat Amerika, Almanya gibi batı memleketleri de bu tarzdaki resmî veya özel teşebbüslerinde bu cereyanın kurduğu metodu genişletmekten başka bir şey yapmamışlardır.

1939 da Bükreş sosyoloji kongresine iştirâk ettiğim zaman, orada Rumanya eski Milli Eğitim Bakanı ve kongre başkanı Dr. Gusti tarafından kurulmuş olan Enstitüyü gezmek fırsatını bulmuştum. Avrupa ve Amerikan sosyoloji Enstitüleri modeline göre kurulmuş olan bu müessese cidden çok geniş teşkilâta sahip bulunuyordu. Bu müessese Rumanya'da bulunan şehir, kasaba ve köylerden her birinde aile, atölye anketlerine göre yapılmış monoğrafik anketleri toplama ve sınıflama mahsus bir araştırma binasından başka, Rumanya'nın muhtelif topluluk tarzlarının nünunelerini canlı olarak içine alan (etnolojik, demografik ve sosyolojik bakımlardan yapılmış) bir sosyoloji müze veya lâboratuvarına da malik idi.

Araştırma tarzları ve neticelerine Belçika, İtalya ve Rumanya'da bizzat şahit olduğum ve başka memleketlerde emsali olduğunu okuduğum bu içtimâî anket Enstitüleri monoğrafik ankete ait şu esaslara dayanmaktadır. Millet gibi büyük bir içtimâî teşekkülün kuruluşunu tetkik etmek için onu meydana getiren en küçük köylere kadar inmek ve, bunlardan tipik nünuneler hakkında monoğrafiler yaparak araştırmayı istikra yolundan devam ettirmek milli bütüne yükselmek lâzımdır.

Umumî anket plânı Belçika, Alman ve Amerikan sosyoloğları tarafından yeni ihtiyaçlara ve şartlara göre az çok değiştirildi. Her memleketin kendi şartlarına göre özel bir takım değişiklikler yapılabilir. Fakat anketin esasları az çok sabit kalmaktadır.

İçtimâî monoğrafi metodunun tam zıddı istatistik metodudur. Birincisi özel vasıflardan derece derece umumî tiplere doğru yükseldiği halde, istatistik ancak büyük rakamlarda sabit kanunî münasebetler araştırdığı için doğrudan doğruya umumiden hareket eder. Yalnız başına istatistik metodunu kullanmak özel vasıfları mümkün olduğu kadar bir tarafa bırakmak demektir. Halbuki kimya, jeoloji ve astronomi olaylarında olduğu gibi içtimâî olaylarda da insan daima özel ve müşahhas bir takım vasıflar karşısındadır. Bize onları yalnız müşahede verebilir ve ancak uzun, sabırlı araştırmalardan sonra sınıflama ve açıklamaya varılabilir. Bu halde sosyoloğ, nesillerce sürecek araştırmalara da-

yanarak açıklama yoluna girebilecektir. Fakat bu araştırmalar her zaman statistikle tamamlanabilir ve statistiğin rakamları asıl o zaman beliiğ ve faydalı bir mâna alır.

Su kadar ki içtimaî monoğrafının tatbiki çok güç, ve diğer ilimlerden farklı bir takım şartlara bağlıdır. Çünkü insan cemiyetleri Őuur ve irade sahibi varlıklardan mürekkeptir. Mânevî bütünlerdir. Onlar cansız eŐya veya nebatlar gibi daima oldukları tarzda görünmiyebilir ve bizden kendilerini saklıyabilirler. Fakat yine mânevî varlıklar olduğu için de bizim onlara nüfus etmemiz ve anlamamız mümkündür. Bu şartlar bilhassa köylerde yapılacak monoğrafilerde pek çok psikolojik inceliklere ve tarihi bilgilere göre hareket etmekten ibarettir.

Köylerden başlayacak, oradan kasaba ve Şehirlere nihayet bütün memlekete yayılacak olan böyle bir monoğrafi anketi bu şartları bilen ve tatbik edebilen insanlar tarafından yapılmalıdır. Aynı zamanda bu insanlar anket tatbik edecekleri Şehir veya köy hakkında evvelce yapılmış olan bütün özel ve ya umumî araştırmaları, o bölgenin tarihini, eğer varsa oraya ait etnolojik ve coğrafi, sıhhi ve pedagojik, ilâh... neŐriyatı da bilmelidir. Burada bir soru akla gelebilir: bir köy veya Şehir hakkında bu kadar tetkik yapılmıŐsa, oranın ayrıca içtimaî monoğrafisini yapmaya lüzum vardır? Mesele bir az incelenince bu sorunun yerinde olmadığı görölür.

İçtimaî monoğrafi bir köy veya Őehre ait türlü maksatlarla yapılmış ve içtimaî teŐekkölün bütünlüğünü bir tarafa bırakan kısmî ve parçalı görüŐlerin bir araya gelmesinden doğamaz. İçtimaî monoğrafi, her türlü önceden edinilmiş fikirten kurtularak sırf objektif bir tarzda içtimaî bünyenin bütün özel vasıflarını ve onun nasıl işlediğini tesbit etmekten ibarettir. Bunun için sıhhi, pedagojik, ahlâki v. s. gibi bir maksadla yapılmış olan tek cepheli ve kısmî araştırmalar ne kadar çok olursa olsun onun gördüğu işi göremezler. Ancak bu tarzda bilgiler bir sosyoloğun, araştırması sırasında yolunu kolaylaŐtırabilir.

Eğer bir memleketin içtimaî monoğrafisi yapılmış ise, o memleket hakkında içtimaî bir teŐhis koymak mümkün olur. Bu suretle o memlekette yapılacak sıhhi, pedagojik veya ahlâki her hangi bir reformun yolu aydınlanmıŐ demektir. Meselâ bazı vilâyetlerde okul sayısını arttırmak, bu okullarda iş ve teknik özelliklerini göz önüne almak istiyen bir eğitim hareketi bunun için önceden o vilâyetlerin, hattâ onunla teması olan bütün vilâyetlerin monoğrafik anketlerine sahip olmalıdır. O zaman klinik teŐhiŐi tam olan bir hekim gibi emniyetle nasıl bir yol tutulacağına, bütün incelikleriyle karar verebilir. Nasıl bir eğitim sistemi tutulması, hangi ekonomi metodlarının tatbik edilmesi, hangi sağlık veya ahlâk reformlarının yapılması lâzım geldiği düşünölüğu zaman bu tarzda araştırmalara ihtiyaç kuvvetle kendini gösterecektir.

Millî idealler ve dünyanın medenî gidişi bize bazı genel kaideler verse de, kendi cemiyetimizin tarihinin, kendi vatanımızın hususî şartlarının doğurduğu öyle bir takım vasıflar vardır ki bunları incelemeden umumî kaidelerin tatbikine girilemez. Kaideler millî hayatın şeklini verse de, bu şekli dolduracak muhteva ancak memleketin haline ve tarihine ait vasıfların iyice bilinmesi ile elde edilebilir. Hangi eğitim sisteminin daha elverişli olduğunu bu tarzda tetkiklerden önce düşünen veya tavsiye edenler bize ya her hangi bir milletin plânlarını teklif edeceklerdir. Her ikisinin de gerçeğe, yâni kendi içtimâî bün-yemizin şartlarının gerçeğine uyup uymadığını kestirmek kabil değildir. Aynı durum bir ekonomi, ahlâk veya sağlık sisteminin tatbiki için de vardır. Bu tarzda mücerret fikir münakaşaları ile zaman kaybetmemek, yahut zihinde kurulmuş olan böyle bir takım mücerret abstre inşaları gerçeğe uydurmak için boş yere gerçeği zorlamamak ve enerjiden tasarruf etmek için biricik yol önceden bu sistemler veya fikirlerin tatbik edilip edilmeyeceğini bize sağlayacak olan tam bir içtimâî monografiye sahip olmaktır.

Gündelik hayatın devamlı ihtiyaçları karşısında olan ve bunlara derhal ve yerinde cevap vermek zorunda bulunanlar belki de böylece uzun bir araştırmanın neticesini beklemek sabrını göstermiyebilir. Vakıa hâdiselerin hızlı akışı onlara hak verdirebilir. Fakat gündelik hâdiselerin üstünde millî gerçek ve onun değişmez iradesi ve idealleri vardır. Kendi neslimizin üstünde gelecek nesiller ve onların uzun zamanlarda gerçekleşecek olan ihtiyaçları vardır. Bu tarzda araştırmalar her şeyden önce böyle geniş bir açıdan görülmüş olan içtimâî ihtiyaçları doyurmaya yarıyacaktır. Aynı zamanda onlar bugünün ihtiyaçlarına da her zaman cevap verebilirler. Çünkü böyle bir araştırma Bürosu veya daha geniş tabirle memleket mikyasında bir içtimâî Rasadhane'nin kurulması ile kısa zaman içinde faydalı olabilecek olan bazı bilgileri toplama başlanılacaktır. Bundan on beş yıl kadar önce aynı endişeleri duyarak aynı teklifte bulunduğum zaman bana zamanın hızlı akışından ve ilmi araştırmanın ağır adımından bahsedildiğini hatırlıyorum. Fakat bu on beş yıl içinde tasarladığım Büro kurulmuş olsaydı şimdiye kadar lâzım gelen bütün bilgilere sahip olu ve bazı mücerret plânların tatbiki yüzünden içine düşmüş olduğumuz sıkıntılı durumlardan kendimizi kurtarırdık. Bugün başlanmış olan bir teşebbüsle en çok beş yıl içinde istenen neticeler elde edilmiş ve şimdi geçmiş günler için duyduğumuz teessüfleri tekrara lüzum bırakmamış oluruz.

Bu tarzda bir içtimâî araştırma bürosunun şahsî teşebbüslerle, hattâ Üniversiteliler tarafından başarılmasına imkân yoktur. Çünkü yukarıda arzetmiş olduğum gibi memleket mikyasında yapılacak geniş bir araştırma bir veya birkaç kişinin kendi güçleriyle başarabilecekleri bir iş değildir. Üniversiteler öğretim dışında araştırmaya zaman ayırmış olsalar bile, bir Üniversite içindeki birçok Enstitü arasına yer alabilecek olan bir sosyoloji Enstitüsünün kendi kü-

çük teşkilâtı ve kifayetsiz unsurlarile bu kadar büyük bir işi başarması için gerçekten fazla uzun zaman beklemek lâzım gelir; ve o vakit idarecilerin ileri sürdükleri mahzur kendiliğinden meydana çıkar. Bu tarzda bir araştırma memleket ve dünya ilmine hizmet olduğu kadar, doğrudan doğruya memleketin siyasi hayatı için lâzım gelen malzemeyi verecektir. Bundan dolayı zamanı mümkün olduğu kadar en aza indirmek, bütün hükümet teşkilâtlarından faydalanmak mümkün olan en iyi şartlar içinde hazırlanmış en çok miktarda elemanla birlikte çalışmak şartıyla böyle bir teşebbüs ancak Devlet tarafından başlanabilir. Esasen memleketimizde sosyoloji adı altında yapılan tetkiklerden mühim bir kısmını yalnızca “kitabî” kalmış olduğu için, onları devam ettirmekten de bir fayda hasıl olmayacaktır. Fakat öğretimin de objektif ve müspet bir takım araştırma vasıtalarına dayanmadıkça hakiki ilim yapmalarına imkân olmayacağı için, bu tarzı hazırlanmış bir temele dayanmalarından başka çare yoktur. Yâni yüksek Bakanlık tarafından kurulacak olan bir içtimâî araştırma bürosu ilmi büyük bir değeri olacak bütün Üniversite çalışmaları için kaynak ve temel vazifesini görebilecektir.

Bu tarzda bir içtimâî araştırma bürosu kurulması kabul buyrulduğu takdirde köylerden başlayacak olan monoğrafilerin şekli nasıl ve kimler tarafından tatbik edileceğini, bu monoğrafilerin nasıl toplanacağını, muhtelif içtimâî âmil-ler arasındaki karşılıklı münasebetler ve tesislerin (répercussion) nasıl aranacağını aynı bir yönetmelikle tesbit etmek yolunda gidilebilir.

İçtimâî araştırma bürosunun memleketin muhtelif cihetlerinde beş şube merkezi ve Ankara’da Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir merkezi olmalıdır. Şubelerden Doğu’daki meselâ Diyarbakır ve Erzurum’da, Batı’daki, İzmir’de, Güney’deki Adana veya Antalya’da, Kuzey’deki Samsun’da (Kuzey - Batı’daki Marmara havzasının merkezi olarak İstanbul’da olabilir. Direktör ve arşiv memurunun yalnızca idarî vasıfları olmayıp aynı zamanda sosyolojik araştırma yapabilecek tarzda yetişmiş olması lâzımdır. Köylerde yapılacak monoğrafik anketler aile anketlerine dayanacak ve her köy monoğrafisi bunların terki- bin-den doğacaktır. Köy monoğrafileri Bakanlık I. A. Bürosu veya uzmanlarının daimî surette kontrolüne dayanarak toplanabilir. Bu monoğrafileri köy öğretmenleri ilk öğretim müfettişleri, hükümet hekimleri ve sağlık memurları, ilâh... yapabilir. Monoğrafilerin aslına uygunluğu içtimâî araştırma bürosunun uzmanları ve müdürlerinin her zamanki kontrollerile temin edilir. Bu suretle hazırlanan monoğrafiler merkeze gönderilir. Orada ilk kaba tasnifi yapıldıktan sonra daktilo ile yazılır. Vilâyet harita memurları köy monoğrafilerinin dayandığı haritaları kontrol eder ve düzeltebilirler.

Bu suretle toplanan köy monoğrafileri atelye monoğrafileriyle beraber merkez bürosunun arşivinde toplanacak ve tasnif edilecektir. Araştırmanın ham maddesi bu suretle biriktikçe ikinci ve üçüncü sahnedeki tetkikler, yâni bir mo-

noğrafideki muhtelif faktörler arasındaki karşılıklı münasebetlere muhtelif köy veya bölgeler arasındaki karşılıklı münasebetlere ait tetkikler onu takip edecek, bu suretle içtimai monografi tesbit ve sınıflama safhasından açıklama safhasına geçecektir.

Merkez Bürosunun bir müdürü, bir sekreteri, lâzım olduğu kadar arşiv memuru ve bir harita memuru olmalıdır. Bürodaki ham maddelerin sınıflama ve açıklaması işle uğraşan ve senenin her mevsiminde vilâyet ve köydeki araştırmaları kontrol eden ve bizzat araştırmalar yapan bir ilmî heyeti buldurmaktır. Büro müdürünün aynı zamanda sosyolojik araştırma işlerinde de uzman olması ve bu suretle ilmî heyetin başkanı olması tercih edilmesi yerinde olur. Büro bu çalışmalarının neticelerini daimî olarak bütün devlet daireleri ve ilim müesseselerinin hizmetine ve istifadesine açık bulundurur.

Büronun ilmî çalışmalarını yapabilmek için bina içinde bir kütüphanesi bulunmalıdır. Bu kütüphanede Türkiye'ye dair yazılmış umumî veya bölge coğrafyasına, tarihine, antropolojisine, etnoğrafya ve folkloruna, iktisadî, ahlâki, dinî ve sıhhi hayatına, hukuk, terbiye ve sanat müesseselerine ait yazılmış yerli ve yabancı eserleri, yıllık veya dergileri ve yayınları buldurmaya çalışmalıdır. Kütüphanenin çalışmalarını tam yapabilmesi için yerli ve yabancı gazetelerde bölgeler veya memleketin zikrettiğimiz bütün bu meselelerine dair hiç olmazsa on yıldanberi dergi ve gazetelerde çıkan yazıları toplaması lâzımdır. Bunun için de gazete ve dergilere ait kupür şirketlerinden faydalanmak ve bu işi derhal temin etmek mümkündür.

İçtimai araştırma bürosunun merkez ve şubelerinde ilmî ve idarî işlerde çalışacak kimselerin sayısı Bakanlıkça kararlaştırılır. Kâtipler bir tarafa bırakılırsa bütün bu personelin yalnızca memur değil, aynı zamanda hattâ daha ziyade sosyolojik araştırma kabiliyetine sahip yerli ve yabancı kimselerden seçilmesi doğru olur.

İçtimai Araştırma Bürosu Türkiye'de doğrudan doğruya sosyolojik bir metodu olmamakla beraber, içtimai gerçeğin türlü manzaralarına aynı aynı bakımlardan temas eden müessese ve enstitülerle her an temas edecek, onların araştırma neticelerinden faydalanacak veya onlara faydalı olabilecektir. Bunlardan meselâ İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Umum Müdürlüğü, Ticaret Ofisini, Kriminoloji Enstitüsü v. s. yi zikredebiliriz.

Köy monografisine ait araştırmaların vereceği ilk mühim netice muhtelif içtimai olgular veya türlü içtimai müesseseler arasındaki karşılıklı tesir ve münasebetleri meydana çıkarmaktır. Bu suretle nüfusun köylerden şehirlere doğru birikmesi, bazı köylülerin tarlasını bırakması ve memurlaşmaya temayülü, ticarî ve sinai iş hayatına doğru temayül, suçların nevilerine göre artma

ve eksilme nisbetleri, meslek seçimi işleri gibi yalnız umumi ve statistik vasıflarile ve birbirinden müstakil olarak incelemiyeye alışmış olduğumuz olguları monografik araştırmaların neticelerine göre ve birbirine karşılıklı bağılıklar bakımından incelemiyeye imkân hasıl olacaktır.

İçtimai araştırma bürosu bu araştırmalarda hedefin doğrudan doğruya ve yalnızca objektif ilim zihniyeti olduğunu her an gözönünde bulundurmalı ve bulundurabilecek kimselerden seçilmelidir. Bu nevi araştırmalar pedagojik ah-lâkî, v. s.. önceden edinilmiş olan her hangi bir kanaatin tesiri altında olmamalıdır.

Büronun kurulabilmesi için mümkün olduğu kadar milli uzmanlardan faydalanmak yolu tercih edilmiştir. Mevcut elemanlarla işe başlanarak, bir veya iki yıl içinde yeni mezunlarla yardımcıların da yetiştirebileceğini umuyoruz. Yalnız Büronun ciddi ve sağlam bir temel üzerinde araştırmalarının ilerliyebilmesi için tecrübî sosyoloji sahasında tanınmış bir yabancı uzmanın kısa bir zaman için getirilmesi faydalı olur. Nitekim Büronun ilerdeki gelişmelerini temin için de butarзда Büro ve Enstitülerin çok yaygın bulunduğu Batı memleketlerine bir kaç genç tahsile gönderilebilir ve uzman olarak yetiştirilebilir.

İçtimai araştırmalar Bürosunun şubeleri şimdilik Devlet müessesesini ve ya mevcut Milli Eğitim Müdürlükleri içinde çalışmalarına başlayabilirse de, merkez bürosunun arşivinde her türlü yer değiştirmeden ileri geleck karşıklığa mâni olmak ve arşivi kat'i ve tam bir sınıflamaya tâbi tutmak için, büronun ayrı bir binada kurulması ve işlerini tam bir sükûn içerisinde ilerlemesi faydalı olur.

Büro araştırmalarını ilerlettikçe, yayınlanabilecek bir hale geldiğine kanaat getirdiği bazı neticeleri bir dergi ile parça parça yayanlar; bütün araştırmalarının neticesini tam personel ile çalışmaya başladığından 5 - 6 yıl sonra "Türkiye İçtimai Monoğrafisi" adile yayınlar. Fakat bu büronun araştırma neticeleri kısmen sabit kısmen zamanla değişikliklere uğrayacak olan neticelerdir. Bunun için Büronun neşrettiği bu monoğrafi ile vazifesi bitmiş olmayacak, sürekli olarak çalışmalarına devam edecektir. Bu suretle, kendi kendini kontrol ederek gittikçe daha mükemmelleşecek olan bu araştırmalar her beş sene de bir, memleketin içtimai durumu hakkında yeni bir monoğrafi eseri yayınlayacaktır.

Büronun kütüphanesinde ise bahsi geçen tecrübî sosyoloji sosyal psikoloji ve sosyal antropoloji yolunda Amerika, Belçika, İngiltere, Fransa, v. s. de yayınlanmış olan eserleri tedarik etmeli, içtimai bünye ve kültür malzemesine başlıca araştırma rehberlerini tercüme etmeli bunları yeni yetişen uzmanların

çalışmaları için hazır bulundurulmalıdır. Bu son çalışmalara İstanbul Üniversitesinin Edebiyat, Hukuk ve İktisadi Fakültelerindeki Sosyoloji kürsülerinin de yardım edebileceğini arz ederiz.

Memleketimize ait araştırmalarda merkez ödevini göreceğini tahmin ettiğim, ve bütün içtimâî meselelerimize aydınlık ve malzeme verebilecek olan bu tarzda bir araştırma bürosunun hiç bir özel teşebbüs tarafından başlanılmayacağını ve yalnızca resmî makamlar tarafından kurulabileceği kanaatindeyim. Ve bu kanaatten cesaret alarak içtimâî araştırmalar bürosunun kurulması hakkındaki dileklerimin Bakanlığınız yüksek makamınca iyi bir kabulle karşılanacağını umar ve bu vesile ile derin saygılarımı sunarım.
